

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В УКРАЇНІ

Теоретичний підхід і практичний досвід у вивченні впливу природних монополій на розвиток економіки свідчать про доцільність постійного контролю з боку держави з метою нормативного регулювання і обмеження монопольної влади на ринку.

Основним критерієм віднесення ринків до категорії природної монополії в більшості економічних джерел є наявність на таких ринках значного ефекту від економії на масштабах виробництва, яка пояснюється специфікою технологічних умов виробництва або коли конкуренція в певній сфері не є економічно доцільною. Зазвичай це мережа, яку дублювати нерационально (газо- чи нафтопровід). І з точки зору держави діяльність на цих ринках має бути відокремленою від діяльності на ринках, які не є монополізованими. Приклад такого підходу – анбандлінг «Нафтогазу», тобто з січня 2020 р. Україна має незалежного оператора газотранспортної системи, який повинен забезпечити рівний доступ будь-якого постачальника до цих мереж. Відтак переваги для споживача є очевидними, оскільки можливості для вибору постачальника в нього збільшаться.

В структурі природних монополій за сферою діяльності централізоване водопостачання та транспортування теплової енергії займають майже 96% всіх суб'єктів, інші 4% припадають на: сферу повітряного транспорту, сферу залізничного транспорту, спеціалізовані послуги морських портів, передачу та розподіл електроенергії, транспортування газу (природного, метану), розподіл природного газу та газу вугільних родовищ, зберігання природного газу, метану, вугільних родовищ, транспортування нафти та нафтопродуктів, транспортування аміаку, захоронення побутових відходів. Доходи природних монополій за період 2018-2020рр. збільшились в 2,5 рази. Податкові платежі досліджуваних суб'єктів збільшились майже в 4 рази, у вартісному виразі на 134,03 млрд. грн; зростання ефективності природних монополій без використання ефекту масштабу.

Природні монополії є переважно стратегічними об'єктами, від яких залежать не тільки рівень умов життєдіяльності населення і розвитку виробничої сфери, а й безпека держави, тобто ефективне функціонування природних монополій належить до питань національної безпеки. За даними АМКУ на лютий 2021 р. в Україні налічувалось 160 природних монополістів.

Оскільки в цьому випадку механізм конкуренції не працює, то органи державної влади для уникнення розбалансування всієї системи ринкового господарства мають контролювати таких виробників (оскільки будь-яка монополія схильна зловживати своєю ринковою владою).

Підприємства-суб'єкти природної монополії – останніми роками є збитковими. Причиною збитковості підприємств суб'єктів ПМ є встановлення низьких тарифів органами місцевої та загально-державної влади на послуги таких підприємств і неповне відшкодування різниці між встановленими тарифами та операційними витратами. Зношеність основних фондів підприємств суб'єктів природної монополії є значною, а інколи навіть критичною. На фоні критичного стану деяких природних монополій, необґрунтованим є рівень заробітної плати керівництва цих структур. Так, зокрема, заробітна плата голови «Нафтогаз» складає 24 млн. грн. на місяць, «Укрзалізниця» – 650 тис. грн.

Природні монополії країни мають тип кризового фінансового стану. Основні пропозиції, які можна запропонувати для покращення функціонування природних монополій: покращення ліквідності та платоспроможності природних монополій. Формування достатньої кількості власних оборотних коштів за рахунок оптимізації ресурсного потенціалу; зупинення процесу подрібнення та збільшення природних монополій на ринку. Подрібнення монополій, особливо в сфері водопостачання та водовідведення не дає значного економічного ефекту; більш інтенсивне оновлення основних засобів.

Проблемою також є те, що значною часткою споживачів підприємств суб'єктів природної монополії та суміжних ринків є населення. Значна частка населення України отримує дохід нижчий прожиткового мінімуму, а тому не може сплачувати повної вартості спожитих ним послуг.

Тарифи на послуги підприємств природних монополістів для населення є нижчими від собівартості продукції, а тому вони повинні покриватись або за допомогою механізму перехресного субсидіювання або через механізм субсидій та дотацій.

Отже, сучасний стан функціонування природних монополій в Україні потребує виваженого підходу до розподілу надходжень їх фінансування і постійного контролю з боку Антимонопольного комітету стосовно встановлення обґрунтованої тарифікації їх послуг.